

Оливър Сакс

ОКОТО НА СЪЗНАНИЕТО

София, 2013

Преводът е направен по изданието:

OLIVER SACKS
THE MIND'S EYE
ALFRED A. KNOPF

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

Copyright © 2010 by Oliver Sacks

© Людмила Андреева, превод, 2013

© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-160-9

ОЛИВЪР
САКС

ОКОТО НА
СЪЗНАНИЕТО

Превод от английски
Людмила Андреева

Редактор
Сабина Георгиева

На Дейвид Ейбрамсън

Съдържание

Предговор	7
Четене на партитури	11
Върната обратно към живот	35
Човек на буквите	51
Слепота за лица	71
Стерео Сю	93
Упорството на видението:	
дневник.....	119
Окото на съзнанието.....	165
Литература.....	193
За автора.....	203
Бележки	205

Предговор

Израснах в семейство, пълно с лекари: баща ми и по-големите ми братя бяха общопрактикуващи лекари, а майка ми – хирург. Голяма част от разговорите по време на вечеря неизбежно засягаха медицината, но те никога не касаеха просто „случаи“. В разговорите на родителите ми случаите ставаха биографии, истории за живота на хората, преди да реагират на болест или нараняване, на стрес или злополука. Вероятно беше неизбежно самият аз да стана лекар и разказвач.

Когато „The Man Who Mistook His Wife for a Hat“ („Човекът, който обърка жена си с шапка“) беше публикувана през 1985 г., получи силно положителен отзив от виден академичен невролог. Случаите – написа той – са впечатляващи, но за едно беше резервиран: смяташе, че е неискрено да представям пациентите така, сякаш съм подходил към тях без предварителни идеи, без фонове познания за тяхното заболяване. Наистина ли съм чел научната литература едва след като съм видял пациент с определено заболяване? Със сигурност – смяташе той – съм започнал с неврологична тема и просто съм търсил пациенти, които я илюстрират.

Аз обаче не съм академичен невролог и истината е, че повечето практикуващи лекари имат (встрани от широкото си медицинско образование) недотам задълбочени познания за много заболявания, особено за тези, които се смятат редки и следователно незаслужаващи да им се отделя кой знае какво време в медицинските университети. Когато се появи пациент с такова заболяване, трябва да провеждаме собствени проучвания на литературата и особено да се връщаме към първоначалните описания. С други думи, моите истории на случаи повечето пъти започват със среща, с писмо или почукване на вратата и именно описанието, направено от пациента, на не-

говите преживявания е това, което стимулира по-общото изследване.

Като общ невролог, работещ предимно в домове за възрастни хора, съм виждал хиляди пациенти през последните десетилетия. Всеки от тях ме е научил на нещо и аз се радвам да ги виждам – в някои случаи се срещаме редовно като лекар и пациент в продължение на двадесет или повече години. В клиничните си бележки най-подробно записвам какво става с тях и разсъждавам върху преживяванията им. От време на време с разрешението на пациента бележките ми се развиват в есета.

След като се захванах да публикувам истории на случаи, започвайки с „Migraine“ („Мигрена“) през 1970 г., взех да полчавам писма от хора, искащи да разберат или да коментират собствените си неврологични преживявания. Тази кореспонденция в известен смисъл е разширение на практиката ми. Едни от лицата, които описвам в тази книга, са пациенти, други са хора, които са ми писали, след като са прочели някоя от моите истории на случаи. Благодарен съм на всички тях, че се съгласиха да споделят опита си, защото подобни преживявания показват това, което често остава скрито: комплексната работа на мозъка и неговата изумителна способност да се адаптира и да преодолява нарушенията, да не говорим за смелостта и силата, които хората могат да проявят, за впрягането на техния вътрешен ресурс пред лицето на неврологични предизвикателства, които повечето от нас са почти неспособни да си представят.

Много мои колеги – в миналото и сега – щедро дариха от времето си и помогнаха с експертните си познания, за да обсъждаме идеите в тази книга или да се коментират различни нейни чернови. На всички тях (и на многото, които съм пропуснал тук) съм изключително благодарен, особено на Пол Бах-и-Рита, Джеръм Брунър, Лаям Бърк, Джон Сесне, Дженифър и Джон Клей, Бевил Конуей, Антонио и Хана Дамазио, Орин Девински, Доминик Фич, Елхонън Голдбърг, Джейн Гудал, Темпъл Грандин, Ричард Грегъри, Чарлз Грос, Бил Хейс, Саймън Хейхо, Дейвид Хюбъл, Елън Айлър от Еврейския институт

„Брайл“, Нариндър Капур, Кристоф Кох, Маргарет Ливингстън, Вед Мехта, Кен Накаяма, Гьорел Кристина Неслунд, Алваро Паскуал-Леоне, Дейл Първс, В. С. Рамачандран, Пол Романо, Израел Розенфийлд, Тереза Руджиро, Ленард Шенголд, Шинсуке Шимоджо, Ралф Сийгъл, Кони Томайно, Боб Уасермън и Джанет Уилкинс.

Нямаше да мога да завърша тази книга без моралната и финансова подкрепа на редица институции и отделни хора, на които съм невероятно задължен, но най-вече на Сузи и Дейвид Сейнзбъри, Колумбийския университет, „Ню Йорк ривю ъф букс“, „Ню Йоркър“, Агенция „Уайли“, Колонията „Магдауъл“, Център „Блу Маунтин“ и фондацията „Алфред П. Слоун“. Благодарен съм и на редица хора от издателствата „Алфред А. Нопф“, „Пикадор“, Великобритания, „Винтидж Букс“, включително и другите ми издатели по света.

Няколко кореспонденти допринесоха с идеи или описания за тази книга, в това число Джоузеф Бениш, Джоан К., Лари Айкстед, Ан Ф., Стивън Фокс, Дж. Т. Фрейзър и Александра Линч.

Благодарен съм на Джон Бенет от „Ню Йоркър“ и Дан Франк от „Нопф“ – превъзходни редактори, които подобриха тази книга в редица отношения; също и на Алън Фърбек за помощта му относно илюстрациите. Хейли Войчик напечата много от черновите и допринесе за изследванията, а на практика оказа и всякакъв друг вид помощ – например дешифрирането и транскрибирането на почти 90 000 думи от моите „меланомни дневници“. Кейт Едгар през последните 25 години е в уникалната роля на сътрудник, приятел, редактор, организатор и почти всичко останало. Тя ме подтиква – както винаги – да мисля и да пиша, да наблюдавам от различни гледни точки, но винаги да се връщам към ядрото.

И най-вече съм задължен на лицата, изследвани от мен, и на моите пациенти и техните семейства: Лари Ейбрахам, Сю Бари, Лестър К., Хауард Енгъл, Клод и Памела Франк, Арлийн Гордън, Патриша и Дейна Ходкин, Джон Хъл, Лилиан Калир, Чарлз Скрибнър младши, Денис Шулман, Сабрие Тенбъркън и Золтан Тори. Те не само ми позволиха да пиша за техните преживявания и да цитирам описанията им, но и коментираха

черновите, запознаха ме с други хора и източници, а мнозина от тях се превърнаха в мои добри приятели.

Накрая искам да изразя най-дълбоката си благодарност на моя лекар, Дейвид Ейбрамсън. Посвещавам тази книга на него.

О.У.С.

Ню Йорк, юни 2010 г.

Четене на партитури

През януари 1999 г. получих следното писмо:

Уважаеми д-р Сакс,

Моят (много необичаен) проблем, казано с една дума и на немедицински език, е: не мога да чета. Не мога да чета ноти, както и всичко останало. В кабинета на офталмолога мога да прочета отделните букви от таблицата до последния ред, но не мога да чета думи, а нотите ми създават същия проблем. Борях се с това от години, била съм при най-добрите лекари, но никой не е бил в състояние да ми помогне. Ще се радвам и ще съм Ви благодарна, ако можете да намерите време да ме приемете.

С уважение, Лилиан Калир

Обадих се на г-жа Калир – така ми изглеждаше правилно, макар че обикновено отговарях с писмо, – защото макар тя очевидно да нямаше проблем да напише писмо, твърдеше, че изобщо не може да чете. Говорих с нея и се разбрахме да я приема в неврологичната клиника, в която работех.

Г-жа Калир дойде в клиниката малко след това – културна, жизнена 67-годишна жена със силен пражки акцент – и ми разказа историята си в най-големи детайли. Беше пианистка. Всъщност познавах я по име като блестящ интерпретатор на Шопен и Моцарт (беше изнесла първия си концерт пред публика на 4-годишна възраст, а прочутият пианист Гари Графман я наричаше „един от най-музикалните по природа хора, които познавам“).

Първият намек, че нещо не е наред, сподели тя, се появил на концерт през 1991 г. Изпълнявала концерти за пиано на Моцарт, но в последната минута променили програмата от Деветнадесетия концерт за пиано на Двадесет и първия. Когато

обаче отворила партитурата на Двадесет и първия, открила с огромно объркване, че е напълно нечетлива. Макар че много ясно виждала петолинието и отделните ноти, нищо не си пасвало, нямало смисъл. Помислила, че проблемът ѝ е свързан с очите. Продължила обаче и изпълнила концерта без грешка, по памет, омаловажавайки странния инцидент.

Няколко месеца по-късно проблемът се появил отново. Способността ѝ да чете ноти станала непостоянна. Ако била уморена или болна, почти не можела да ги разчита, само на свежа глава зрението ѝ било идеално. Но проблемът се задълбочавал и макар че тя продължила да преподава, да записва и да изнася концерти по целия свят, зависела все по-силно от музикалната си памет и богатия си репертоар, тъй като ставало невъзможно да учи нови партитури от пръв поглед. „Някога бях фантастичен четец – сподели тя. – С лекота можех да свиря концерт на Моцарт, гледайки партитурите. Сега не мога.“

Понякога по време на концерти тя установявала празноти в паметта си, макар че Лилиан (както поиска да я наричам) била умела в импровизирането и обикновено успявала да ги прикрива. Когато била отпусната – сред приятели или ученици, свирела добре както винаги. По инерция, от страх или като един вид приспособяване, на нея ѝ било възможно да пренебрегне странните си проблеми с четенето на ноти, защото нямала други зрителни затруднения, а добрата памет и изобретателността ѝ позволявали да води пълноценен музикален живот.

През 1994 г., около три години след като за пръв път възникнал проблемът с разчитането на ноти, Лилиан започнала да има проблеми с четенето на думи. И сега се редували добри и лоши дни, а понякога способността да чете като че се променяла от минута на минута: изречение, изглеждащо странно и неразбираемо в началото, изведнъж ставало наред и тя нямала проблем да го прочете. Способността ѝ да пише обаче била напълно незасегната и тя продължила да поддържа голяма кореспонденция с бивши ученици и колеги по целия свят, макар че все повече зависела от съпруга си, който ѝ четял получените писма, че дори и нейните текстове.

Чистата алексия*, непридружена от трудности в писането (*alexia sine agraphia*), не е толкова рядка, макар че обикновено настъпва внезапно след инсулт или друго мозъчно нарушение. По-рядко алексията се развива постепенно, вследствие на дегенеративна болест като тази на Алцхаймер. Лилиан обаче беше първият човек, когото съм срещал, чиято алексия се е появила първо по отношение на ноти – музикална алексия.

Към 1995 г. Лилиан започнала да изпитва допълнителни зрителни проблеми. Забелязала, че е склонна да „пропускат“ обекти вдясно и след няколко дребни инцидента решила, че е най-добре да се откаже от шофирането.

Понякога се чудела дали нейният странен проблем с четенето може да има неврологичен, а не офталмологичен произход. „Как може да разпознавам отделните букви, дори и най-малките на последния ред в таблицата в очния кабинет, а да не мога да чета?“ – чудела се тя. Тогава, през 1996 г., започнала да прави от време на време неловки грешки, например да не успее да разпознае стари приятели. Установила, че мисли за една описана от мен история, която прочела преди години, озаглавена „Човекът, който обърка жена си с шапка“, за човек, който може да вижда всичко много ясно, но не разпознава нищо. Подсмихнала се първия път, когато я прочела, но сега започнала да се чуди дали собствените ѝ трудности нямат зловещо сходство с тези на мъжа от историята.

Накрая, повече от пет години след появата на първите симптоми, тя била насочена към едно университетско неврологично отделение за пълен преглед. Направили ѝ невропсихологически тестове – за зрително възприятие, за памет, вербална плавност и т.н. – и Лилиан се представила особено зле на разпознаването на рисунки: нарекла цигулката банджо, ръкавицата – статуя, бръснача – писалка, а клещите – банан. (Помолена да напише изречение, тя написала: „Това е смехотворно.“) Имала флукутираща** липса на осъзнаване или „невнимание“ отдясно и много лошо разпознаване на лица (измервано чрез снимки на известни публични фигури). Можела да

---

* Загуба на способността за четене, макар зрението да е запазено. – Б.р.

** Която се колебае, непостоянна. От лат. *fluctuo* – клатушкам се. – Б.р.

чете, но много бавно, буква по буква. Можела да прочете *C, A, T* и след това с големи усилия – *cat* [котка], но без да разпознае думата като цяло. Въпреки това, ако думите ѝ се покажели твърде бързо, за да ги дешифрира по този начин, тя понякога можела правилно да ги сортира в общи категории, например „живи“ или „неживи“, макар че нямала съзнателна представа за тяхното значение.

Независимо от тези тежки зрителни проблеми, разбирането на речта, повторението и вербалната плавност били нормални. Резултатът от ядрено-магнитния резонанс (ЯМР) на мозъка ѝ също бил нормален, но когато я изследвали с позитрон-емисионна томография (PET) – с която могат да се откриват малки промени в метаболизма на различните мозъчни зони дори когато те изглеждат анатомично нормални – се установило, че Лилиан има намалена метаболитна дейност в задната част на мозъка, в зрителната кора. Това било по-изразено в лявото полукълбо. Отбелязвайки как постепенно се разпространяват трудностите при зрителното разпознаване – първо нотите, след това думите, а после лицата и обектите, – нейните невролози сметнали, че тя има някакво дегенеративно заболяване, за момента ограничено до задните дялове на мозъка. Вероятно щяло да продължи да се влошава, макар и много бавно.

Болестта не била лечима в радикалния смисъл, но невролозите предположили, че тя може да се възползва от определени стратегии: „да отгатва“ думите например дори когато не можела да ги прочете по обикновения начин (защото било ясно, че при нея продължавал да действа някакъв механизъм, позволяващ ѝ безсъзнателното или предсъзнателното разпознаване на думите). Те предложили да използва и преднамерено, хиперсъзнателно изследване на обектите и лицата, като трябвало да обръща специално внимание на отличителните им характеристики, така че да може да ги идентифицира при бъдещи срещи, дори и ако нормалните, „автоматични“ способности за разпознаване били нарушени.

През приблизително трите години, изминали между неврологичните изследвания и първото ѝ посещение при мен, Лилиан ми каза, че продължила да свири пред публика, макар

по-рядко и не толкова добре. Открила, че репертоарът ѝ намалява, защото вече не можела да проверява зрително дори познатите партитури. „Паметта ми вече не беше подхранвана“ – отбеляза тя. Подхранвана зрително, имаше предвид, защото смяташе, че слуховата памет, слуховата ориентация, се засилила, така че вече можела в много по-голяма степен от преди да учи и да възпроизвежда по слух. Тя можела не само да свири произведение по този начин (понякога дори след едноединствено чуване), но и да го пренарежда в съзнанието си. Въпреки това, като цяло репертоарът ѝ се свивал и тя започнала да избягва изнасянето на публични концерти. Продължила да свири на по-неформални събирания и да води майсторски клас в музикалното училище.

Връчвайки ми неврологичния доклад от 1996 г., тя коментира: „Всички лекари казват: „Корова атрофия на задните отдели на лявото полукълбо“, след което се усмихват извинително, но нищо не могат да направят.“

Когато изследвах Лириан, установих, че тя няма проблеми със съчетаването на цветове или фигури, нито с разпознаването на движение или дълбочина. Имаше обаче тежки проблеми в други области. Вече не можеше да разпознава отделните букви или цифри (макар че все още нямаше трудности с писането на цялостни изречения). Имаше и по-обща зрителна агнозия и когато ѝ дадох снимки за идентифициране, ѝ беше трудно дори да разпознае снимките като такива: понякога гледаше текстовата колонка или бялото поле, мислейки, че това е снимката, за която я питам. За една снимка каза: „Виждам едно V, много елегантно – две малки точки тук, след това овал, с малко бели точки помежду им. Не знам какво би трябвало да е.“ Когато ѝ казах, че е хеликоптер, тя се засмя засрамено. (Всъщност „V“ беше товароподемна верига: хеликоптерът разтоварваше храни за бегълци. Двете малки точки бяха колесниците, а овалът – тялото на хеликоптера.) Следователно тя вече виждаше само отделните характеристики на обекта или снимката, без да може да ги синтезира, за да ги види като цяло, а още по-малко да ги интерпретира правилно. Когато ѝ покажех снимка на лице, тя можеше да възприеме, че човекът носи очила, но нищо друго. Като я попитах дали може да вижда ясно, тя отвърна:

„Не е замазано, а е каша“ – каша от ясни, добре изразени, ярки, но неразбираеми форми и детайли.

Гледайки рисунките в стандартна книжка с неврологични тестове, тя каза за молива: „Може да е толкова много неща. Може да е цигулка... писалка.“ Незабавно обаче разпозна къщата. За свирката каза: „Нямам представа.“ Когато ѝ показах рисунка на ножици, Лилиан веднага погледна на погрешното място – в бялото пространство под рисунката. Дали трудността на Лилиан в разпознаването на рисунки се дължеше просто на тяхната двуизмерност, на бедната информацията? Или отразяваше трудност от по-висок ранг, свързана с възприятието на репрезентациите като такива? Щеше ли да се справи по-добре с истински обекти?

Когато я попитах как се чувства предвид ситуацията, в която се намира, тя отвърна: „Мисля, че се справям с нея много добре през по-голямата част от времето... след като знам, че няма да се подобрява, а бавно ще се влошава. Спрях да ходя по невролози. Винаги чувам едно и също... Аз обаче съм много издръжлив човек. Не казвам нищо на приятелите си, защото не искам да ги натоварвам, а и цялата тази история не е особено обещаваща. В задънена улица съм. Имам обаче свежо чувство за хумор. Това е накратко. Депресиращо е, когато се замисля – всеки ден фрустрации, но имам много добри дни и години пред себе си.“

След като Лилиан си тръгна, не можех да намеря лекарската си чанта – черна чанта, която донякъде приличаше (сега си спомних) на една от няколкото чанти, които тя донесе. Връщайки се у дома с такси, тя осъзнала, че е взела погрешната чанта, когато видяла предмет с червен връх да се подава от нея (моето дълго, с червен край чукче за проверка на рефлексите). Беше привлякло вниманието ѝ с цвета и формата си, когато го видяла на бюрото ми. Тогава осъзнала грешката си. Връщайки се в клиниката, останала без дъх и сипеща извинения, тя каза: „Аз съм жената, която обърка лекарската чанта с дамското си портмоне.“

Лилиан се беше представила така зле на формалните тестове за зрително разпознаване, че ми беше трудно да си представя как се справя във всекидневния живот. Как разпознава-

ше таксито например? Как можеше да разпознае собствения си дом? Как можеше да пазарува, както твърди, че прави, или да разпознава храните и да ги сервира на масата? С всичко това, а и много повече (активен социален живот, пътуване, ходене на концерти и преподаване) тя се справяше сама, когато съпругът ѝ, който също беше музикант, заминаваше за Европа за цели седмици. Нямах представа как успява да постигне това, когато наблюдавах отчайващото ѝ представяне в изкуствената, стерилна атмосфера на неврологичната клиника. Трябваше да я видя в собствената ѝ, добре позната ѝ среда.

* * *

През следващия месец посетих Лилиан у дома ѝ – приятен апартамент в горната част на Манхатън, където тя и съпругът ѝ живееха повече от 40 години. Клод беше очарователен, сърдечен човек, приблизително на същата възраст като съпругата си. Бяха се срещнали като студенти по музика в Тенгълуд преди близо 50 години и бяха преследвали музикалната си кариера като тандем, често свирейки заедно на сцената. В апартамента цареше топла, одухотворена атмосфера, имаше роял, страшно много книги, снимки на дъщеря им, на приятели на семейството, абстрактни модернистични картини и спомени от пътувания върху всяка възможна повърхност. Богат на лична история, домът им беше толкова претрупан, че си представях какъв кошмар е това за човек със зрителна агнозия. Това беше първата ми мисъл, когато влязох, мъчейки се да си пробия път между масите, отрупани с джунджурийки. Лилиан обаче нямаше никакъв проблем с безредието и вървеше уверено между препятствията.

Тъй като тя имаше огромни затруднения на теста с разпознаване на рисунки, бях донесъл няколко твърди обекта, чудейки се дали ще се представи по-добре с тях. Започнах с някои плодове и зеленчуци и Лилиан се справи изненадващо добре. Незабавно идентифицира една „красива червена чушка“, разпознавайки я от другия край на стаята, а също и банана.

За миг беше несигурна дали третият обект бе ябълка или до-мат, но скоро правилно реши, че е ябълка. Когато показах малък пластмасов модел на вълк (в медицинската си чанта имам най-различни обекти за перцептивни тестове*), тя възкликна: „Чудесно животно! Може би е бебе слон?“ Когато я помолих да погледне по-внимателно, тя реши, че е „някакъв вид куче“.

Относителният успех на Лилиан в назоваването на истинските обекти (за разлика от техните рисунки) отново ме накара да се зачудя дали тя има някаква специфична агнозия за репрезентации. Разпознаването на репрезентациите може да изисква един вид научаване, схващане на код или конвенция, отвъд нужното за разпознаването на обектите. Твърди се, че хората от примитивните култури, които никога не са имали съприкосновение със снимки, може да не успеят да разпознаят, че това са репрезентации на нещо друго. Ако мозъкът трябва специално да конструира сложна система за разпознаването на зрителни репрезентации, вероятно е възможно тази способност да се загуби заради увреждане на системата от инсулт или заболяване точно както може да се загуби заученото разбиране например на написаното или на някаква друга придобита способност.

Последвах Лилиан в кухнята, където тя се канеше да вдигне чайника от печката и да налее вряла вода в каната за чай. Тя се придвижваше съвсем добре в претъпканата кухня, знаейки например, че всички тигани и тенджери висяха на куки на стената, а различните продукти се държах на съответните места. Когато отворихме хладилника и я попитах за съдържанието му, тя каза: „Майонезата, млякото, маслото са на горния рафт, както и един хубав салам, а ако се интересувате – и едно от онези австрийски неща... сиренета.“ Разпозна яйцата на вратата на хладилника и когато я помолих, ги преброи правилно, придвижвайки пръст от яйце към яйце. С един поглед можех да видя, че са осем – два реда по четири, но подозирах, че Лилиан не можеше лесно да възприеме осемте наведнъж, и трябваше да ги брои едно по едно. А с подправките – отбеляза

---

* Тестове за изследване на възприятието. – Б.р.

тя – е „катастрофа“. Всички се продават в идентични шишенца с червени капачки, а, разбира се, тя не можеше да прочете етикетите. „Затова ги душа и търся помощ от време на време.“ За микровълновата фурна, която използвала често, отбеляза: „Не виждам цифрите. Правя го по усет: докато готвя, опитвам, за да видя дали има нужда от още малко време.“

Макар че Лилиан почти не можеше зрителино да разпознае нещо в кухнята, беше я организираща по такъв начин, че рядко, ако изобщо, имаше грешки в използването на неформалната система за класификация вместо да разчита директно на възприятията си. Нещата бяха категоризирани не по значение, а по цвят, форма и размер, по местоположение, контекст, асоциация – почти както неграмотният човек би подредил книгите в библиотеката. Всичко си имаше място и тя го беше запаметила.

Виждайки как Лилиан извличаше характера на обектите около себе си по този начин, използвайки преди всичко цветовете като маркер, се зачудих как би се справила с обекти със сходен външен вид, например ножове за риба и за пържоли, които изглеждат почти еднакво. Това беше проблем, призна тя, и често ги обърквала. Предположих, че би могла да използва изкуствен маркер – малка зелена точка за ножовете за риба и червена за тези за пържоли, така че да вижда разликата от пръв поглед.

Лилиан каза, че вече е мислила за това, но не беше сигурна, че иска да „развява“ проблема си пред другите. Какво ще си помислят гостите ѝ при вида на цветно кодирани прибори и чинии или цветно кодиран апартамент? („Като психологически експеримент – обяви, – или офис.“) Неестествеността на такава идея я разстройваше, но ако агнозията се влошеше – съгласи се тя, – щеше да има нужда от нея.

В някои случаи, в които системата на категоризиране на Лилиан не работеше, например при използването на микровълновата печка, тя можеше да действа на принципа пробна грешка. Ако обаче обектите не бяха по местата си, възникваха огромни трудности. Това изненадващо се прояви в края на посещението ми. Тримата – Лилиан, Клод и аз – бяхме седнали на масата в дневната. Лилиан беше сервираща бишкоти и кекс, а накрая донесе пареща кана с чай. Тя бърбеше, докато се хра-

нехме, но запази определена бдителност, наблюдавайки местоположението и движението на всяка чиния, проследявайки всичко (по-късно осъзнах), така че „да не се загуби“. Стана, за да занесе празните чинии в кухнята, оставяйки само бишкотите, които видях, че много харесах. Клод и аз побъбрехме няколко минути (първия ни разговор насаме), като преместихме чинията с бишкоти между нас.

Когато Лилиан се върна, а аз взех чантата си, за да си тръгна, тя каза: „Трябва да вземете останалите бишкоти.“ Сега обаче не можеше да ги намери и се разстрои, почти изпадна в паника заради това. Те бяха на масата, но тъй като чинията беше преместена, тя вече не знаеше къде са, нито къде да ги търси. Изглежда, че нямаше стратегия за търсене. Беше обаче много изненадана да види чадъра ми на масата. Не успя да го разпознае като чадър, забелязвайки само, че нещо извито и усукано се е появило, и за миг почти сериозно си помисли, че е змия.

Преди да си тръгна помолих Лилиан да отиде до пианото и я попитах дали ще ми изсвири нещо. Тя се подвоуми. Беше ясно, че е загубила голяма доза от увереността си. Започна добре една fuga на Бах, но след няколко акорда се отказа извинително. Виждайки том с мазурките на Шопен, я попитах за тях. Насърчена, тя затвори очи и изсвири две от мазурките от Опус 50, без да се колебае и с много живо чувство.

След това тя ми каза, че напечатаната музика просто „си се търкала наоколо“, споделяйки: „Обърква ме да виждам партитурите, хора да обръщат страниците, да виждам ръцете си или клавишите“, като обясни, че при такива обстоятелства може да прави грешки, особено с дясната си ръка. Трябвало да затвори очи и да изпълнява, без да гледа, използвайки само „паметта на мускулите“ си и добрия си слух.

Какво бих могъл да кажа за природата и прогресирането на странното заболяване на Лилиан? То очевидно беше напреднало след неврологичните изследвания преди три години и имаше намек (но само намек), че проблемите ѝ вече може би не са чисто зрителни. В частност тя от време на време се затрудняваше да назовава обекти дори когато ги разпознаваше, и говореше за „нещото“, когато не можеше да намери думата.

Назначих нов ядрено-магнитен резонанс, за да го сравним с предишния, и той показа, че се е появило свиване на зрителните зони в двете мозъчни полукълба. Имаше ли някакъв признак за истинско увреждане на друго място? Беше трудно да се каже, макар да подозирах, че може да има известно свиване и в хипокампуса – частта на мозъка, която е от критично значение за регистрирането на нови спомени. Увреждането обаче продължаваше до голяма степен да е ограничено до окципиталната* и окципитотемпоралната** кора и беше видно, че напредването му е много бавно.

Когато обсъдих резултатите от изследването с Клод, той подчерта, че когато говоря с Лилиан, трябва да избягвам определени термини и най-вече плашещия етикет „болест на Алцхаймер“.

– Не е болест на Алцхаймер, нали? – попита той. Ясно беше, че това ги тормозеше.

– Не съм сигурен – отговорих. – Не и в обикновения смисъл. Би трябвало да се разглежда като нещо по-рядко – и по-благоприятно.

* * *

Постериорната корова атрофия, ПКА, за пръв път официално е описана от Франк Бенсън и неговите колеги през 1988 г., макар че несъмнено е съществувала от много по-отдавна. Статията на Бенсън и колеги обаче провокира силен интерес и днес са описани дузини случаи.

Хората с ПКА запазват елементарни аспекти на зрително възприятие, например острота или способност да откриват движение или цвят. Те обаче обикновено имат сложни зрителни нарушения: трудности в четенето или разпознаването на лица и обекти, от време на време дори халюцинации. Зрителната им дезориентация може да е дълбока: някои пациенти се

---

* Кората в тилната област на главния мозък. – Б.р.

** Кората в тилнослепочната област на главния мозък. – Б.р.

губят в квартала и дори в дома си; Бенсън нарича това „екологична агнозия“. Често следват други трудности: объркване на ляво–дясно, трудности с писането и изчисленията, дори агнозия за собствените пръсти – четири проблема, често наричани синдром на Герстман. Понякога пациентите с ПКА може да са способни да разпознават и съчетават цветовете, но са неспособни да ги назовават – т.нар. цветна аномия. По-рядко може да възникне трудност в зрителното прицелване и проследяването на движенията.

Независимо от тези трудности паметта, интелигентността, проникателността и самата личност обикновено се запазват до много късен етап в хода на развитието на болестта. Всеки пациент, описан от Бенсън, по думите му „може да представи собствената си история, осъзнава актуалните събития и демонстрира значителна проникателност за собственото си сериозно положение“.

Макар че очевидно е дегенеративно мозъчно заболяване, ПКА изглежда много различна по характер от по-честите форми на болестта на Алцхаймер, при която се появяват дълбоки промени в паметта и мисленето, в разбирането и използването на езика, а често и в поведението на личността, като проникателността за случващото се (дори не е благословия) по принцип се губи още в началото.

В случая на Лилиан ходът на болестта като че ли беше относително по-благоприятен, защото дори девет години след появата на първите симптоми тя не се губеше в собствения си дом или квартал.

Не можех да не направя сравнение, както беше направила и самата Лилиан, с моя пациент д-р П. – човекът, който обърка жена си с шапка. И двамата бяха изключително надарени професионални музиканти, и двамата бяха развили тежка зрителна агнозия, докато оставаха забележително незасегнати в много други отношения. И двамата бяха открили или разработили остроумни начини да заобикалят проблемите си, така че за тях беше възможно да продължат да преподават в най-реномираните музикални висши училища, независимо от нарушенията им, които могат да се определят като истински опустошителни.

Начините, по които Лилиан и д-р П. се справяха със своята болест обаче, бяха много различни: отражение отчасти на тежестта на симптомите им, а отчасти и на различията в темперамента и образованието. Д-р П. вече беше сериозно закъсал, когато го видях едва три години след появата на първите симптоми. Той имаше не само зрителни, но и тактилни* трудности – беше сграбчил главата на жена си, защото я объркал с шапка. Демонстрираше някакво лекомислие или безразличие и почти никаква проникателност относно факта, че е болен. Често конфабулираше**, за да компенсира проблема си, че не може да идентифицира какво вижда. Това рязко контрастираше на случая с Лилиан, която девет години след началните симптоми нямаше значителни проблеми (освен зрителните), все още можеше да пътува и демонстрираше силна проникателност за собственото си състояние.

Лилиан можеше да идентифицира обектите по пътя на умозаклученията, използвайки незасегнатото си възприятие за цвят, форма, структура и движение, подпомагана от паметта и интелигентността си. Д-р П. не можеше. Например той не беше в състояние да идентифицира ръкавица въз основа на зрението или осезанието си (независимо че можеше да я опише с почти абсурдни, абстрактни термини, например: „непрекъснатата повърхност, прегънатата върху себе си [с] пет израстъка... май това е думата; някакъв контейнер?“), докато по една случайност тя се оказа на ръката му. Пеенето, което за него беше най-естествената, неудържима дейност на света, му позволяваше да заобиколи до известна степен агнозията си. Знаеше всякакви песни, които тананикаше или пееше: песни за обличане, песни за бръснене, песни за действие. Беше открил, че музиката може да организира дейностите му, всекидневния му живот¹. При Лилиан не. Нейната музикалност също беше запазена, но не играеше такава роля в ежедневието ѝ; за нея тя не беше стратегия за справяне с агнозията.

---

* Отнасящи се до чувството за допир. – Б.р.

** Конфабулиране – запълване на празнини в паметта с измислено или реално, но отнасящо се за друго време, съдържание. – Б.р.

Няколко месеца по-късно, през юни 1999 г., отново посетих Лилиан и Клод в техния апартамент: Клод току-що се беше върнал от няколкоседмично турне в Европа, а Лилиан се била движела свободно в радиус от четири пресечки от блока си, посещавайки любимия си ресторант, пазарувайки и вършейки всекидневните си задачи. Когато пристигнах, видях, че Лилиан изпраща картички на приятели по целия свят – имаше пликосе, адресирани до Корея, Германия, Австралия, Бразилия, разпръснати по цялата маса. Очевидно алексията не беше ограничила кореспонденцията ѝ, макар че имената и адресите понякога бяха разхвърляни върху плика. Като че се справяше добре в собствения си апартамент, но как се оправяше с пазаруването и другите предизвикателства в претоварения нюйоркски квартал, макар и познат?

– Хайде да излезем, да се разходим – предложих. Лилиан незабавно започна да пее „Скитник“ – тя обича Шуберт, – а след това разработената тема във „Фантазия в до мажор“.

В асансьора я поздравиха съседите. Не ми беше ясно дали ги разпозна зрително, или по гласовете им. Незабавно разпознахте гласове, всякакви звуци. Всъщност изглеждаше хиперактивна точно както с цветовете и формите, които бяха придобили специално значение като насоки.

Нямаше трудности да пресече улицата. Не можеше да прочете сигналите на светофара: „Тръгвай“ и „Спри“*, но знаеше местоположението им и цвета, знаеше и че може да тръгне, когато знакът мига. Посочи синагогата на срещуположния ъгъл, някои магазини идентифицира по формите и цветовете, същи и любимото си ресторантче, което беше облицовано шахматно с черни и бели плочки.

Отидохме в един супермаркет и взехме количка. Тя незабавно се отправя към рафтовете с продуктите. Нямаше трудност да открие плодовете и зеленчуците или да идентифицира ябълките, крушите, морковите, жълтите чушки и аспержите.

---

* В САЩ червената светлина за пешеходци на повечето светофари е придружена или заместена от надпис „Спри“, а зелената – от надпис „Тръгвай“. – Б.р.

Първоначално не можа да назове праза, но каза: „Той е братовчед на кромида?“ и след това намери липсващата дума – „праз“. Беше озадачена от кивито, докато не ѝ го подадох (мислеше, че е „с възхитителна козина, като малка мишка“). Протегнах се за нещо, закачено над плода. „Какво е това?“ – я попитах. Лилиан хвърли бърз поглед и се подвоуми. „Яде ли се? Хартия?“ Когато ѝ дадох да го пипне, тя донякъде засрамена се разсмя. „Ръкавица за фурна е, кухненска ръкавица. Как може да съм толкова глупава?“

Когато се преместихме по-нататък, Лилиан извика: „Сосове за салати вляво, олио и зехтин – вдясно“, с тона на оператор на мотокар в магазина. Очевидно беше картографирала целия супермаркет в главата си. Искайки определен доматен сос сред дузина различни марки, тя го избра, защото на етикета има „тъмносин правоъгълник, а под него – жълт кръг“. „Цветът е от съществено значение“ – отново подчерта. Това е нейната най-непосредствено видима насока, разпознаваема тогава, когато нищо друго не е. По тази причина се бях облякъл отгоре додолу в червено за посещението си, знаейки, че това ще ѝ позволи веднага да ме открие, ако се загубим.

Цветът обаче невинаги беше достатъчен ориентир. Ако се изправеше пред пластмасова опаковка, тя нямаше представа какво е: фъстъчено масло или пъпеш. Често откриваше, че най-простата стратегия е да носи използвана опаковка или консервна кутия и с нечия помощ да намери от същата стока.

Когато си тръгнахме от супермаркета, тя случайно бутна количката в купчина кошници за пазаруване вдясно. Такива инциденти ѝ се случвали винаги вдясно заради влошеното ѝ зрително усещане в тази страна.

Няколко месеца по-късно уредих да видя Лилиан в собствения си кабинет, вместо в клиниката, където беше идвала. Тя дойде точно навреме, след като беше открила пътя до Гринуич Вилидж от Пен Стейшън. Предната нощ била в Ню Хейвън, където съпругът ѝ имал концерт, и той я беше изпратил сутринта на гарата. „Познавам Пен Стейшън като дланта си – отбеляза Лилиан, така че там нямала проблеми. – Извън гарата обаче, в мелето от хора и коли имаше много моменти, когато трябваше

да питам.“ Когато я попитах как се справя, тя сподели, че агнозията се влошава. „Когато ходихме заедно на пазар, имаше много продукти, които лесно можех да разпозная. Сега, ако искам да купя същите неща, трябва да моля хората.“ Трябвало другите да ѝ посочват обектите или да ѝ помагат, ако има трудни стълби, внезапни промени в нивото или препятствия на земята. Зависела повече от осезанието и от слуха (за да се увери например, че гледа в правилната посока). Зависела все повече и от паметта, мисленето, логиката и здравия разум, за да ѝ помагат да договаря онова, което в противен случай би било (в зрително отношение) един неразгадаем свят.

Въпреки това в кабинета ми тя незабавно разпозна своя снимка на обложката на CD, на която свири Шопен. „Изглежда донякъде позната“ – каза с усмивка.

Попитах я какво вижда на една от стените в кабинета ми. Тя обърна стола си не към стената, а към прозореца и каза: „Виждам сгради“. Аз завъртях стола ѝ, така че да се обърне към стената. Трябваше да я превода през задачата стъпка по стъпка. „Виждате ли лампи?“ „Да, там.“ Беше нужно малко време, за да установим, че тя гледа дивана под лампите, макар че цветът му веднага беше назован. Отбеляза нещо зелено да лежи на дивана и ме изненада, като правилно заяви, че това е опънато въже. Каза, че нейният физиотерапевт ѝ дал такова въже. Попитах я какво вижда над дивана (картина с абстрактни геометрични фигури) и тя отговори: „Виждам жълто... и черно.“ „Какво е?“ – попитах. „Нещо, което има общо с тавана – предположи тя. – Или вентилатор. Часовник.“ После добави: „Всъщност не съм открила дали е едно нещо, или много.“ В действителност това беше друга картина, нарисувана от друг пациент – художник с цветна слепота. Очевидно обаче Лилиан нямаше представа, че е картина, дори не беше сигурна, че е единичен обект, и смяташе, че може да е част от самата стая.

Това ме озадачи. Как така не може ясно да разграничи впечатляваща картина от самата стена, а незабавно да разпознае малка своя снимка на обложката на компактдиска? Как можеше да открие тънкото зелено въже, а да не успее да види или да разпознае дивана, върху който е то? И преди имаше безброй такива несъответствия.

Чудех се как може да разпознава часовника, тъй като носеше такъв на ръката си. Тя каза, че не може да разчете цифрите, но преценява разположението на стрелките. Тогава закачливо ѝ показах странен свой часовник, на който цифрите са заменени със символите на химически елементи (H, He, Li, Be и т.н.). Тя не го възприе като нещо особено, тъй като за нея химическите съкращения не бяха повече или по-малко разбираеми от цифрите.

Отидохме на разходка. Бях с шапка в ярък цвят, за да ме разпознава. Лилиан беше озадачена от стоките на една витрина, но и аз самият недоумявах. Беше магазин за тибетски занаяти, но можеше и да е за марсиански, имайки предвид колко бе екзотично всичко. Любопитно е, че тя разпозна веднага съседния магазин, и спомена, че минала покрай него на път за кабинета ми. Беше часовникарски магазин, предлагащ всякакви размери и форми. По-късно Лилиан ми каза, че баща ѝ бил пристрастен към часовниците.

Катинарът на вратата на друг магазин беше пълна загадка, макар тя да смяташе: „Може да е нещо за отваряне... например пожарен кран.“ В момента, в който го докосна обаче, знаеше какво е.

Спряхме за едно кафе, след това я заведох в моя апартамент на съседната пряка. Исках да изпробва моя роял – „Бехщайн“ от 1894 г. Влизайки в дома ми, тя незабавно идентифицира големия стенен часовник с махало в коридора. (Д-р П., обратното, беше опитал да се здрависа с този часовник.)

Тя седна на рояла и изсвири нещо, което ми изглеждаше някак познато, но въпреки това неизвестно. Лилиан обясни, че това е квартет на Хайдн, който преди две години чула по радиото, била очарована и копнеела да го изсвири. Затова го аранжирала за пиано, беше го направила изцяло в съзнанието си, само за една нощ. От време на време аранжирала произведения за пиано и преди появата на алексията, използвайки оригиналните партитури и листа с петолиния, но когато това станало невъзможно, установила, че може да го прави изцяло по слух. Чувствала, че музикалната ѝ памет, музикалните ѝ представи станали по-силни, по-здрави, но и по-гъвкави, така че да може да съхранява по-сложна музика в съзнанието си, ко-

гато я преподрежда и свири наново умствено, по начин, който щял да е невъзможен преди това. Непрекъснато засилващите се музикална памет и представи станали съдбовно важни за нея и я поддържали жива, откакто се появили зрителните ѝ затруднения преди девет години.²

Очевидното объркване на Лилиан по отношение на намиращото се в кабинета ми, по малките улички и магазини наоколо много ясно ми показва колко зависима е от познатото, запаметеното; доколко закотвена е в собствения си апартамент и квартал. С времето, ако посещава редовно дадено място, може би щеше постепенно да свикне с него, но това би било неимоверно сложно начинание, изискващо огромно търпение и изобретателност, цяла нова система на категоризиране и запаметяване. Стана ми ясно след тази визита на Лилиан в кабинета ми, че в бъдеще трябва да се придържам към посещенията в собствения ѝ апартамент, където тя чувстваше, че държи контрола. Излизането ставаше за нея все по-сюрреалистично зрително предизвикателство, пълно с фантастични и понякога плашещи погрешни възприятия.

Лилиан ми писа отново през август 2001 г., за да изрази все по-растящата си тревога. Каза, че се надява да мога да я посетя скоро и аз предложих да стане идния уикенд.

Стоеше на вратата, за да ме посрещне, знаейки за моите собствени (открай време) проблеми със зрителното и топографското разпознаване, затова, че бъркам ляво и дясно и съм неспособен да се оправям в сгради. Тя ме поздрави много топло, но и с нотка на тревожност, която като че ли се носеше във въздуха през целия ми престой.

– Животът е труден – започна тя, след като ме настани и ми даде газирана вода. Имала проблем да открие содата в хладилника – след като не видяла шишето, което било „скрито“ задутия с портокалов сок, започнала да изследва хладилника с ръце, ловувайки за шишето с правилната форма. „Не става по-добре... Очите ми са много зле.“ (Разбира се, тя знае, че очите ѝ са наред, а зрителната кора в мозъка ѝ дегенерира – всъщност тя беше осъзнала това преди всекиго друго, но ѝ е по-лесно, по-естествено да го нарича „слаби очи“.) Когато бях отишъл

с нея на пазар преди две години, тя като че ли разпознаваше почти всичко, което виждаше, или поне го беше кодирала по форма и местоположение, така че почти никога нямаше нужда от помощ. По онова време Лилиан се движеше безпогрешно из кухнята, никога не губеше нищо, умело се справяше. Днес тя беше загубила както газираната вода, така и пълнените херинги – „загубване“, което включваше не само това, че е забравила къде ги е сложила, но и че не може да ги разпознае, когато ги вижда. Забелязах, че кухнята е не така организирана както преди, а тъкмо организацията беше от ключово значение в нейната ситуация.

Аномията на Лилиан – проблемът ѝ с откриването на думите – също се беше засилила. Когато ѝ показва кухненски кибрит, тя го разпозна веднага зрително, но не можеше да каже думата „кибрит“. Вместо това обясни: „Служи за палене на огън.“ Изкуственият подсладител *Sweet'n Low* по същия начин ѝ избяга като име, но беше идентифициран като „по-добро от захарта“. Тя много добре осъзнаваше тези трудности и стратегиите си да се справя с тях. „Когато не мога да кажа нещо – обясни, – го дефинирам.“

Сподели, че макар наскоро да е пътувала до Онтарио, Колорадо и Кънектикът със съпруга си, нямало да може да го направи самичка, както само преди няколко години. Смяташе, че все още е напълно способна да се грижи за себе си у дома, когато Клод отсъства: „Въпреки това, когато съм сама е тежко. Не се оплаквам – описвам.“

В един момент, докато Лилиан беше в кухнята, попитах Клод как се чувства по отношение на тези проблеми. Той изрази съчувствие и разбиране, но добави: „Понякога нетърпението ми се провокира от мисълта, че някои от слабостите ѝ може да са преувеличени. Ще ви дам пример. Озадачавам се и се дразня понякога, защото „слепотата“ на Лилиан на моменти е „селективна“. Миналия петък тя забеляза, че една картина е изкривена с няколко милиметра. А понякога коментира изреченията на хората на малки снимчици. Докосва лъжица и пита: „Какво е това?“, а пет минути по-късно гледа ваза и казва: „Ние имаме подобна.“ Не съм открил модел, само непоследователност. Какво би трябвало да е отношението ми, когато тя грабва

чаша и пита: „Какво е това?“ Понякога не ѝ казвам. А това може да е неправилно, а ефектът – ужасен. Какво трябва да кажа?“

Това наистина беше много деликатен въпрос. До каква степен трябва да се намесваме, когато тя е изправена пред перцептивно объркване? До каква степен трябва да подтикваме приятел или пациент, когато той е забравил нечие име? До каква степен самият аз – без никакво чувство за посока – искам да бъда спасен да не тръгна в погрешна посока или оставен да си проправам пътя сам? До каква степен всеки един от нас обича да му „казват“ каквото и да било? Въпросът е особено тревожен относно Лилиан, защото макар че трябваше да се ориентира сама, да се грижи сама за себе си, зрителните ѝ трудности се влошаваха непрекъснато и понякога заплашваха – както отбеляза Клод – да я хвърлят в паниката на дезориентацията. Не бих могъл да препоръчам правило – обясних на Клод, а единствено такт: всяка ситуация изисква собствено решение.

Аз също обаче бях озадачен от необикновената вариация в зрителната функция на Лилиан. Донякъде това се дължеше на намалената и нестабилна функция на увредената ѝ зрителна кора – точно както преди десет години, когато проблемите се появили за пръв път, способността ѝ да чете ноти била на приливи и отливи. Известна част от вариациите – мислех си аз – може да отразяват флукуации в кръвния поток. Някои от вариациите обаче, като че вървяха ръка за ръка с намаляваща способност – по каквата и да било причина – да компенсират по обичайния за нея начин. Способността ѝ да използва паметта и интелектуалната си сила вместо прякото зрително разпознаване (така смятах тогава) може би също намаляваше. Следователно беше по-важно отвсякога Лилиан да „кодира“ нещата, да осигурява лесно използвани зрителни насоки и най-вече цвята, към които оставаше изключително чувствителна.

Това, което най-силно ме заинтригува, беше забележката на Клод за внезапните способности на Лилиан – например тази да възприема лицеви изражения на малки фотографии, макар че през по-голямата част от времето тя имаше трудности изобщо да разпознава хората. Не можех да не се зачудя дали това беше пример за предсъзнателни способности, които беше демонстрирала при по-ранно тестиране например когато мо-

жеше да категоризира думите, макар че не беше в състояние да разпознае представяваните от тях обекти като „живи“ и „неживи“. Такова безсъзнателно разпознаване би могло да е възможно до известна степен независимо от нейната агнозия и от коровото увреждане, тъй като то използваше други, все още незасегнати механизми в зрителната система.

Един необичаен разказ от първа ръка за „музикална алексия с възстановяване“ е публикуван от Йън Макдоналд през 2006 г. Това е първият подобен личен разказ, който е отпечатан, и е несъмнено забележителен, защото самият Макдоналд е както невролог, така и добър музикант аматьор. Неговата музикална алексия (заедно с други проблеми, включително трудности с изчисленията, слепота за лица и топографска дезориентация) е причинена от исхемичен инсулт, от който се възстановява напълно.³ Той подчертава, че макар да е имало постепенно подобряване на способността му да чете ноти, свързано особено с практиката, музикалната му алексия флукутира значително в отделните дни.

Лекарите на Лилиан първоначално смятали, че тя също е преживяла инсулт и че вариациите в нейните способности може да имат нещо общо с това. Такива флукутации обаче са типични за всяка нервна система, която е претърпяла увреждане, независимо от причината. Пациентите с ишиас, причинен от притискане на нервните коренчета, имат добри и лоши дни, както е при пациентите с нарушения на зрението или слуха. Когато системата е увредена, има по-малко резерви, по-малко излишества и е по-лесно човек да бъде объркан от случайни фактори като умора, стрес, лекарствени средства или инфекции. Такива увредени системи освен това са склонни на спонтанни флукутации, както свидетелстват непрекъснато моите пациенти от *Awakenings* („Пробуждания“).

Лилиан беше изобретателна и издръжлива през единадесетте или дванадесетте години, откакто беше започнала болестта ѝ. Беше впрегнала всичките си вътрешни ресурси: зрителни, музикални, емоционални, интелектуални. Семейството, приятелите, най-вече съпругът и дъщеря ѝ, но същи и учениците и колегите ѝ, отзивчиви хора в супермаркета или на улицата – всеки ѝ беше помагал да се справя. Нейните адап-

тации към агнозията бяха необикновени – добър урок какво може да се направи, за да се поддържа смислен живот пред лицето на непрекъснато усложняващо се перцептивно и познавателно предизвикателство. В своето изкуство, в музиката си обаче Лилиан не само се справяше с болестта, но я надскочи. Това беше видно, когато свиреше на пиано – изкуство, което едновременно изисква и осигурява един вид суперинтеграция, на усещане и мускул, на тяло и психика, на памет и фантазия, на интелект и емоция, на цялото съзнание на човека, че е жив. Музикалната ѝ сила – съвсем милостиво – беше останала незасегната от болестта ѝ.

Свиренето на пиано винаги добавяше трансцендентна нотка към моите посещения и напомняше – също толкова съществено – за идентичността ѝ като човек на изкуството. То показваше радостта, която тя все още можеше да получава и да дава, каквито и други проблеми да я обграждаха.

Когато посетих отново Лилиан и Клод през 2002 г., намерих апартаментата пълен с балони. „Преди три дни имах рожден ден“ – обясни Лилиан. Тя не изглеждаше добре, беше някак си немощна, макар че гласът и топлотата ѝ бяха абсолютно непроменени. Каза, че зрението ѝ се влошило още повече. Това стана видимо, когато хвана стол, за да седне, тръгна в погрешната посока и се загуби в собствения си апартамент. Поведението ѝ вече изглеждаше много „по-сляпо“, отразявайки не само нейната растяща неспособност да дешифрира пред какво е изправена, но и пълна липса на зрителна ориентация.

Пак можеше да пише писма, но дори и бавното четене буква по буква, което владееше преди няколко години, беше станало невъзможно. Обожаваше да ѝ четат: Клод ѝ четеше вестници и книги, а и аз ѝ обещах да ѝ изпратя някои аудиокниги. Все още можеше да излиза от дома за кратки разходки наоколо, хваната под ръка със съпруга си. Двамата бяха по-близки от всякога заради нейните задълбочаващи се нарушения.

Независимо от всичко Лилиан смяташе, че слухът ѝ е също толкова добър, колкото винаги, и можеше да продължава да преподава по малко, но студентите от музикалния колеж идваха в апартаментата ѝ. Въпреки това обаче, тя вече почти не свиреше на пиано.